

держави і права України. Ч.2 /за ред. А.Й.Рогожина.-Х.,1996.-С.143; 19. ДАВО, ф.Р-207, оп.6, спр.1, арк.21 ; 20. Там же.-арк.21; 21. Музиченко П.П. Історія держави і права України. - К.,2000.-С.404; 22. Малинова Г. У истоков советского правосудия. В книзі Одеський мартиролог.-Одеса.,1999.-С.244-245; 23. Святоцький О.Д. Михеєнко М.М. Адвокатура України.-К.,1997.-С.27-28; 24. Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины за 1919 год.1919.-№37.-Ст.444; 25. Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины за 1919 год.1919.-№36.-Ст.431; 26.Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по Народному Комиссариату Юстиции.-Х.,1921.- Ст.14; 27.Музиченко П.П. Вказана праця.-С.437; 28. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920).Збірник документів і матеріалів.-К.,1957.-С.55; 29. Сабуров І. Обмін досвідом між радянською Україною і РРФСР у зміцненні законності в діяльності слідчих органів у перші роки радянської влади.// Радянське право.-1978.-№12.-С.14-15; 30. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953.- Кн.1-К.,1994.-С.61.

Н.П.Кузьмінець

СЕЛЯНСЬКІ ТОВАРИСТВА ВЗАЄМОДОПОМОГИ НА ПОДІЛЛІ

Понад шість років безперервних війн і революцій дорого обійшлися Поділлю. Внаслідок збройної боротьби, терору, епідемії воно втратило понад 100 тис. чол. Промисловість занепала. Виробництво цукру в 1921 році становило тільки 4,5 % в порівнянні з довоєнним рівнем. Майже на 35 % зменшилися валові збори зерна, різко скоротилось поголів'я худоби.¹ В містах і селах відчувалась гостра нестача товарів першої необхідності - одержі, взуття, медикаментів.

Причини катастрофічного стану економіки полягали не лише у воєнній руйні. Значною мірою це був наслідок політики "воєнного комунізму" - системи політичних та економічних заходів, яку більшовики застосовували в 1918-1920 рр. У ці роки більша частина промисловості і торгівлі були націоналізовані, приватна торгівля заборонена. Конфісковану в поміщиків землю передали селянам, але водночас запровадили продрозкладку, за якою з урожаю кожній селянській родині залишали невелику норму, а решту відбирали в державні фонди за допомогою продзагонів та комітетів незаможних селян."Воєнний комунізм" був спробою безпосереднього переходу до виробництва і розподілу на комуністичних засадах - без приватної власності ринку і товарно-грошових відносин². Зрозуміло, що ця політика повністю провалилася, спричинивши цілковиту руйну промисловості та сільського господарства і підірвавши матеріальну зацікавленість виробників у результатах своєї праці. Поділля особливо постраждало від цієї політики: його багаті продовольчі ресурси нещадно експлуатувалися радянською владою.

Катастрофічне становище в економіці призвело до різкого зростання незадоволення політикою більшовиків, що вилилось у військові заколоти, робітничі страйки та селянські повстання, які в 1921 році охопили Україну і Поділля³. Хоч Червона армія й нещадно придушувала ці повстання, Ленін був змушений визнати провал політики "воєнного комунізму" й необхідність піти на поступки, особливо селянам. Тому Х з"їзд РКП(б) прийняв рішення про заміну розкладки продовольчим податком, що поклало початок новій економічній політиці. Неп був вимушеною спробою утримати владу шляхом економічних поступок ринку. Однак цей ринок був сильно деформований. Приватна власність не була гарантована. Держава розглядала її як найзапеклішого, історичного ворога. Націоналізація землі, відсутність земельного ринку заважали нагромадженню капіталів в аграрному секторі. Селянське господарство розпоршувалось. Правда, між 1923 і 1925 рр. держава змушена була зняти ряд обмежень, введених Декретом про землю: на заборону оренди землі і найму робочої сили. Однак останні мали короткочасний характер.Становище селян, хоч і дещо поліпшилось в результаті запровадження непу, в цілому залишалось складним. Уява про те, як можна було зробити їх заможними,була невиразною і суперечливою.

Саме в таких умовах на Україні, в т.ч. на Поділлі, виникають селянські товариства взаємодопомоги. Вони почали створюватись згідно з постановою РНК УСРР від 23 грудня 1921 р. В ній зазначалось: "З метою поліпшення постановки справи соціального

забезпечення на селі, заохочення до цієї справи широких селянських мас, розвитку їх самодіяльності і ініціативи... організувати селянські комітети взаємодопомоги, покласти організацію і проведення взаємодопомоги на селі при неврожаях, пожежах та інших стихійних і соціальних лихах, які завдають шкоду окремим господарствам, селам і волостям, організацію суспільної і трудової допомоги,... влаштування закладів соціального забезпечення і всебічну допомогу хворим і пораненим червоноармійцям, сім'ям червоноармійців, мобілізованим і інвалідам"⁴.

Товариства взаємодопомоги створювались з ініціативи самих селян, як правило, на загальних зборах селян. Вони повинні були включати не менше 5-7 осіб, до числа яких обов'язково мали входити представники від місцевих червоноармійців. Щоб стати членом V сільського товариства взаємодопомоги /СТВ/, необхідно було власноруч написати заяву, зробити вступний внесок і сплачувати щомісячні внески, які в різних селах були неоднаковими. Пересічно кожне СТВ об'єднувало 60-100 чоловік, представників сільської бідноти, середняків та заможного селянства.⁵ Так, в 1926 р. СТВ Краснянського району об'єднували 2055 бідняків, 1123 середняків і 395 заможних селян. СТВ Хмільницького району об'єднували 424 бідняків, 446 середняків і 3 заможних селян.⁶ Нерідко до складу СТВ входили, крім селян, службовці, кустарі, робітники.

У своїй переважній більшості сільські товариства взаємодопомоги були безпартійними. Так, у згадуваних вище СТВ Краснянського району загальною чисельністю 3573 чоловік в 1926 р. було 2 члени КП(б)У і 5 членів КСМУ. З 1155 членів СТВ Літинського району лише 7 були комуністами. Серед 21463 членів СТВ Могилів-Подільської округи комуністів було 89, комсомольців -137.⁷

СТВ мали власні органи управління, які склалися з голови, президії та ревізійної комісії. Вищим органом організації вважались загальні збори. Відбувались волосні, районні, окружні з'їзди членів селянських товариств взаємодопомоги, на яких розглядались найрізноманітніші питання. Так, на з'їзді СТВ Вінницької округи, який проходив 15 червня 1928 року, розглядались такі питання: про міжнародне становище, про стан та перспективи роботи товариств в окрузі, про піднесення сільського господарства, про кредитну кооперацію тощо.⁸

У розпорядженні сільських товариств взаємодопомоги були власні земельні ділянки і реманент, необхідний для обробітку землі. В 1926 році СТВ Вінницької округи мали 28 плугів, 18 драпаків, 5 сівалок, 15 віялок, 3 молотарки, 33 борони, 9 культиваторів, 3 косарки. СТВ Могилів-Подільської округи мали 9 плугів, 10 борін і драпаків, 5 сівалок, 22 зерноочистки, 1 молотарку і трактор. Деякі СТВ брали машини в кредит, організовували прокатні і зерноочисні пункти, створювали власні магазини та насінневі фонди.

У кожному СТВ на обліку перебували господарства, які потребували невідкладної допомоги. Це були, в основному, сім'ї червоноармійців, хворі люди, вдови, сироти. За квітень - травень 1924 р. СТВ Жмеринського району надали грошову допомогу: інвалідам -60 крб., сім'ям червоноармійців - 306 крб. 30 коп., вдовам - 116 крб. 70 коп. Студенецьке СТВ Вінницького району в 1925 р. надало допомогу 20 особам, з них - 2 інвалідам і 2 червоноармійцям, СТВ с.Сабарова цього ж району надало допомогу в сумі 100 крб. бідним селянським сім'ям, не враховуючи сімей червоноармійців і інвалідів.¹⁰ З 1 грудня 1926 р. до 1 вересня 1927 р. СТВ Могилів-Подільської округи надали матеріальну допомогу 1290 інвалідам першої світової війни, 1315 родинам червоноармійців, 4374 іншим особам.¹¹

СТВ були рятівною організацією для селян. В архівних фондах зустрічається чимало заяв селян, в яких вони зверталися до СТВ з проханнями позичити гроші або надати натуральну матеріальну допомогу у зв'язку із їх важким становищем. Показовою є заява селянина с.Мазепинець Терешпільської волості до голови місцевого СТВ 2 березня 1923 року: "Прошу вас не відмовити в моєму проханні надати допомогу, оскільки я прибув з Червоної Армії, прослуживши там 4 роки. Моя сім'я /мати, брат і дружина/ не

має жодного фунта хліба. Крім того, я прийшов зовсім босий, не маю насіння для посіву... Ось уже п'яту добу без хліба..."¹² За цими словами приховується біль і розпач простої людини, яка, пробувши чотири роки в армії, не зустріла допомоги з боку офіційної влади. СТВ виявилось єдиним органом на селі, до якого міг звернутись кожен у важку хвилину. Раніше таким адресатом на селі був заможний селянин, тому до нього зверталися по допомогу за різних умов. Але в 20-і роки, зокрема, в другій їх половині, цей прошарок селянства, доведений політикою радянської влади до банкрутства, сам потребував допомоги.

Незважаючи на обмежені власні можливості, тиск місцевих органів влади, СТВ надавали допомогу найширшим верствам селянства. Велику турботу вони виявляли про місцеві школи. Так, Переорське СТВ Вінницького району допомагало школярам одягом, взуттям, шкільним приладдям. Стадницьке СТВ виділило кошти для закупівлі дітям взуття та одягу.¹³ У ряді випадків селянські товариства взаємодопомоги влаштовували опікунство над сиротами та людьми похилого віку, які залишились без годувальників.

СТВ допомагали не тільки окремим громадянам та окремим сім'ям, але й різним організаціям. Так, Черепашинське СТВ Калинівського району видало в 1927 р. хаті - читальні на культурно-освітні потреби 10 крб., школі - 36 крб. Гушинецьке СТВ Калинівського району в 1928 р. виділило місцевій сільськогосподарській кооперації 30 крб. і 12 крб. на святкування 8 Березня.¹⁴ З 25 жовтня 1929 р. кожне СТВ повинне було щорічно відраховувати 5 крб. для посилення наймитів та сільської бідноти в будинки відпочинку, санаторії та курорти.¹⁵

СТВ Поділля надавали певну допомогу селянам в передплаті періодичних видань, організації агротехнічного навчання, будівництві місцевих закладів охорони здоров'я.

Звичайно, не всі СТВ працювали однаково добре. В основному робота товариств залежала від їх керівництва. Там, де головою СТВ були заможні селяни або ж середняки, справи йшли значно краще, ніж там, де СТВ очолювали бідняки.

В 1928-1929 роках місцеві СТВ все більше звинувачуються партією і урядом у недоліках і хибах, СТВ в цей час втрачають колишню самостійність у своїй економічній діяльності, потрапляючи під повний вплив партійних осередків та комнезамів. У 1930 р. було прийнято постанову про реорганізацію сільських товариств в каси взаємодопомоги. А в 1932 р. вони взагалі припинили своє існування. Разом з СТВ було знищено останній прояв добровільності та самодіяльності селянства. Відтепер єдиною формою організації господарської і соціальної сфер на селі ставали колгоспи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Хозяйство Подольи. - 1922. - № 1. - С. 6-7; 2. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). - К., 1996. - С. 116 - 142; 3. Шульга І. Г. Гірка правда. Нариси з історії подільського селянства 1920-1932 років. - Вінниця, 1997. - С. 27-33; 4. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. - Х., 1921. - С. 91-92; 5. ДАВО, ф. 964, оп. 2, спр. 89, арк. 124, 213; 6. ДАВО, ф. 964, оп. 2., спр. 89, арк. 7; ДАВО, ф. 31, оп. 1, спр. 164, арк. 26; 8. Червоний край. - 1928. - 8 червня; 9. ДАВО, ф. 31, оп. 1, спр. 304, арк. 31; 10. ДАВО, ф. 3364, оп. 2, спр. 10, арк. 35; 11. ДАВО, ф. 31, оп. 1, спр. 304, арк. 31; 12. ДАВО, ф. 3364, оп. 2, спр. 152, арк. 1; 13. ДАВО, ф. 3364, оп. 4, спр. 11, арк. 65; 14. ДАВО, ф. 3364, оп. 1, спр. 15, арк. 13; 15. ДАВО, ф. 3364, оп. 1, спр. 8, арк. 142.

О. А. Мельничук

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗЕМЛЕУСТРОЮ НА ПОДІЛЛІ У 1920-1925 рр.

Найголовнішим завданням більшовиків у сфері аграрних відносин був перехід від одноосібного ведення господарства до колективного. Радянські господарства, комуни, громадський обробіток землі та інші види товариського землекористування вважалися найкращими засобами для досягнення соціалізму в землеробстві. У такий